

IMPRESSIOONID

“Barbara” dilemma

MERIKE VAITMAA

“Barbara von Tisenhusen”. Eduard Tubina ooper. Jaan Krossi libreto Aino Kallase samanimelise jutustuse järgi. Esietendused Estonias 27. novembril ja 3. detsembril 2004. Dirigent Arvo Volmer, lavastaja ja liikumisjuht Endrik Kerge, lavakujundus: Liina Pihlak, kostüümid: Eldor Renter, valguskunstnik Neeme Jõe, koormeister Elmo Tiisvald, kontsertmeister Ivo Sillamaa ja Ralf Taal, lavastaja assistent Tõnu Tamm. Osades: Heli Veskus (Barbara), Rauno Elp (Jürgen), Mart Madiste (Reinhold), Priit Volmer (Bartholomeus), Mart Laur (Johann von Tödwen), Helen Lokuta (Anna von Tödwen), Teo Maiste (Friesner), Roland Liiv (Franz Bonnius), Jassi Zahharov (Reinhold von Tisenhusen Kongutast), Triin Ella (Triin) jt.

Ooper toodi Estonias taas lavale tähistamaks Eduard Tubina suurt tähtpäeva: juunis möödub sada aastat helilooja sünnist. Tähtpäev on ka “Barbaral” endal: esmalavastuse esietendus oli 1969. aasta 4. detsembril, niisiis peaaegu täpselt 35 aastat tagasi. Ooper on lavastatud Estonias ka 1990. aastal ning Vanemuises 1971. aastal. Kolme ja poole aastakümne neli lavastust – pole sugugi halb saatus, enamikku eesti oopereid on lavastatud ainult kord. Kõiki neid polegi mõtet üha uuesti publiku ette tuua, mõjusa aine ja sugestiivse muusikaga “Barbarat” kindlasti on.

Kui võrrelda nüüdisooperite kohtlemise tavaid Estonias Soome ja Rootsi esindusooperimajade traditsioonidega, on pilt nukker. Naabermaades tuuakse oma heliloojate uued ooperid lavale eriti hoolikalt ja põhjalikult ettevalmistatuna. Estonias lavastatakse uusooopereid kiirustades, ikka paratamatutel asjaoludel – väidetavasti. Praeguse “Barbara” ettevalmistusperiood oli eriti lühike eelnenud remondi tõttu.

Esietendus oli pigem närviline proov. Nagu salat, milles on alles segamata koostisosad: tubli sümfooniaorkester ja sellesse lootusetult mattuvad lauljad, modernsema teatri tinglikkus ja ajaloovaimustus. Lisaks mõnelt osatäitjalt neid mõttetuid žeste, mis ei seostu rolli ega lavastussti-

liga, mitte millegagi peale ooperiparoodiate, ning sotsrealistlikku lavatükki meenutav idüll rahvapildis, kus kõigil talutüdrukutel on ühtmoodi hirmsad paksud blondparukad.

3. detsembri etendus oli väga palju parem ja edaspidi ongi silmas peetud eeskätt seda.

Mõned probleemid on juba teoses kirjutatud. “Barbara” dirigentide kõige rängem ülesanne on tasakaalustada lava ja orkestri kõlajõud. Kui tasakaalu pole, tuleb lauljatel üle pingutada nii, et kaob kas fraasi muusikaline ilme või tekst või mõlemad; mõnikord kaob terve vokaalrida.

See, et peamine muusikaline arendus kulgeb orkestris ja inimhäääl on nagu üks instrumente, pole 20. sajandi ooperis sugugi haruldane. Kuid vokaalpartii on oluline partii, ja mitte ainult teksti tõttu. Paistab, et Tubin kui küps sümfonist ei kujutanud oma esimest ooperit kirjutades siiski päris täpselt ette, kuidas tema kõlakujutus on tegelikkuses saavutatav. Orkestri koosseis pole nüüdisorkestri jaoks isegi kuigi suur (peaaegu Mozarti orkester, lisaks tuuba ja löökpillid), kuid partituur on kirjutatud väga tihedalt. Estonia akustika eriti rasket iseloomu ei osanud helilooja ilmselt üldse arvestada (hoopis õhulisema orkestriga “Reigi õpetajas” juba oskas), kuid teatri külalisedendustel Rootsi Kuningliku Ooperi suurepärase kõlaga ooperisaalis (1992) mattusid “Barbara” vokaalpartiid samuti orkestrisse.

Uuslavastuses sai peaaegu tõeks eesti ajakirjanduse korduv sõnastuslik aps: “...ooperis laulsid need ja need, orkestrit juhatas see ja see...” (Kes siis etendust juhatas, kui mitte dirigent?) Arvo Volmer juhatas ilmselt ikka lava ka, sest vokaal ja orkester lahku ei läinud, ent lavalt kuuldav ei paistnud teda märkimisväärselt huvitavat.

Ei usu, et kuuldav saaks olla või üldse peaski olema eranditult iga sõna mis tahes ooperis, välja arvatud klassikalise ooperi *secco*-retsitatiivid. Kuid tähtsamate fraaside pärast tasuks vaeva näha. Orkestrit lõputult vaigistada teadagi ei saa, siis ei jää dramaatilistel tõusudel ka-

rakterist midagi järele. Aga midagi saaks parandada ehk mõne lihtsa võttega, nagu *crescendo* alustamine võimalikult hilja. Näiteks ooperi lõpufraasis “Issand Jumal, kui sa oled armastus, miks oled sa meid maha jätnud?”. Friesneri alustades on orkester hõre ja partituuri järgi ka vaikne ning peaks kulminatsiooni jõudma alles siis, kui laulja on lõpetamas. Orkestri kõlatugevus kruviti kohe nii üles, et kadus kogu vokaalpartii algus, tekstist rääkimata. Friesner on Barbara kõrval kõige tähtsam tegelane ja kui lõpufraas pole kuulda tervenisti, siis kaob ooperi mõte, mis ühtlasi puänteerib Friesneri rolli – hea hing ja veidi püüratud mõtleja teeb samukese Bergmani filmide komplitseeritud pastorite poole, kes piinlevad jumala vaikimise tõttu. Kaob ooperi idee, mille ta “Barbara” oleks lihtsalt üks mõrvalugu.

Endrik Kerge fantaasialennukad ooperilavastused kaheksakümneenda algul (Rossini “Sevilla habemeajaja” Vanemuises, Mozarti “Bastien ja Bastienne” / “Teatridirektor” ja Smetana “Müüdnud mõrsja” Estonias) panid teatraalid ja publiku ühes hõiskama. Vahepeal pole teda ooperiteatrisse eriti jätkunud (või kutsutud?).

Eelmiste “Barbara” lavastuste misantsteenid olid n-ö realistlikud (kuivõrd see tinglikus ooperižanris üldse realismi olla saab). Kerge on taotlenud tinglikumat ja üldistavamamat laadi, mida teos oma balladlikult suurejooneliste karakteritega ammu näis vajavat. Tõsi, tulemus on kirju (kiirustamisest?) ja kipub hämmeldust tekitama, aga võib-olla on tinglikkust hoopis ... liiga vähe. Vaataja peab kogu aeg pendeldama erinevate mängureeglite vahel, harjumiseks õieti aega pole. Ega vist osatäitjatelgi ole olnud kohanemisaega. Barbara ja Bonniuse stseenides oli teisel etendusel juba midagi poeetilist ja liigutavat. Ootamatu muusikata “ballett” 6. ja 7. pildi vahel (küürus jäljeajajad) näib esialgu küll paratamatult koomiline, seega pinevas situatsioonis kohatu.

Tinglikkus valitseb ka lavakujunduses: napp, puhta joone ja valitud toonidega. Pole mööblit ega muud olustikulist kraami. Väga kaunis on alguse gildisaal, mille tagaseinas ripub gobelään kuulsast daa-

IMPRESSIOONID

Nii head – vokaalselt, muusikaliselt ja lavaliselt – vendade Tisenhusenite kolmikut nagu praegu pole teatril varem olnudki: Rauno Elp (Jürgen), Priit Volmer (Bartholomeus) ja Mart Madiste (Reinhold).

Ooperi vääriline nimiosa täitja Heli Veskus oskab välja mängida erinevaid nüansse nii hääle kui ka lavalise käitumise kaudu. Fotol ooperi lõpupilt, hetk enne Barbara uputamist jääauku.

FOTOD HARRI ROSPU

mi ja üksisarviku sarjast. Pole tähtis, kas 16. sajandi keskpaiga Liivimaa aadlikel oli Flandria meistrite vaiba jaoks piisavalt vara ja maitset, ehk oligi.

Eldor Renteri palju kiidetud kostüümid on värvirikkad ja detailirohked; pulmapildis on laval kulda nii palju, et Barbara kuulus kuldkleit ei torka teiste seas kuigivõrd silma ja tegelase leiad üles

pigem Heli Veskuse kui kleidi järgi.

Töös osalistega on mõnedki reageeringud välja töötatud täpsemalt kui eelmistes lavastustes. Kõige tähtsam tundub lõpupildi selge tõlgendus: vendadele Barbara uputamine vastumeelt, neil on piinlik ja kahju, aga nad täidavad kohust, sest au, st mis-meist-möeldakse-hirm nõuab.

Nii head – vokaalselt, muusikaliselt ja lavaliselt – vendade Tisenhusenite kolmikut nagu praegu pole teatril varem olnudki.

Väiksemate rollide seas oli väga sümpaatne (juba esietendusel!) Barbara tädi Anna von Tödwen, keda laulval Helen Lokutal on ilusa tämbriga häääl ja väga hea vokaalikool, on muusikalist ja lavalist intelligenti.

Esimese armastaja Franz Bonniuse roll pole mahult õigupoolest kuigi suur, kuid vokaalpartii vajab küpse hääle dramatismi, mida Roland Liivi päris meeldivas tenoris veel pole. Tema energia laval näibki kuluvat eeskätt vokaalpartiile, sellest ehk mõttetud “lauljatestid” (mis vanemate lauljate sõnul tegelikult laulda ei aita).

Ooperi vääriline nimiosaline Heli Veskus oskab välja mängida erinevaid nüansse nii hääle kui ka lavalise käitumise kaudu, tema sopran on suur ja kaunis ja praegune vokaalne vorm väga hea.

Teo Maiste Friesner on juba mitmes arvustuses leitud olevat lavastuse parim roll. Võib ainult lisada, et ta oli parim ka “Barbara” eelmistes lavastustes. Kolmkümmend viis aastat tagasi kerkis vahel küsimus, kas osatäitja mitte liiga noorena ei mõju, kuid leiti, et hingekarjane võib ju olla mis tahes eas. Praeguse, mitte enam noore Maiste Friesner on ka vokaalselt nooremate tasemel (teisel etendusel kindlasti!), muusikaliselt aga meisterlikum (suurepärase *legato*, oskus mõtestada teksti ja muusikat ühtselt jm).

Kontrollisin oma muljet paari noore muusikainimese peal, kes ooperit varem ei tundnud: ikka on kõige mõjuvamad pildid viies (Barbara ja Friesneri dialog kirikus) ning lõpupilt. Seegi oli nii juba eelmistes lavastustes.

*

Pidades silmas, kui väga Tubina muusikast Eestis praegu lugu peetakse, võinuks arvata, et tema juubeliks soovib teater tuua publiku ette ooperi parima, ideaalilähedase lavastuse. Esietenduste põhjal tundub, et nende osalistega saaks seda teha küll, kui ainult seda orkestrit ei oleks... Estonia orkestriga, võrratult võimekamaga kui esmalavastuse aegu, saaks seda teha ka, kui ainult lauljaid poleks. Kui estoonlaste “Barbara von Tisenhuseni” dilemma on lahendatav, siis kiiruga küll mitte.